

Specifika rozvoje prostoru v urbánním prostředí

3AM294 Územní a katastrální politika v kultuře a památkové péči

Ing. Milan Lindner, Ph.D.

Katedra arts managementu, FPH VŠE v Praze

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Specifika rozvoje prostoru v urbánním prostředí

- A. Urbanismus, vývoj urbanizovaného prostoru
- B. Uspořádání urbanizovaného prostoru
- C. Plánování obnovy a rozvoje města
- D. Úloha územního plánování při obnově a rozvoji urbanizovaného prostoru

A. Urbanismus, vývoj urbanizovaného prostoru

Urbanismus, vývoj urbanizovaného prostoru

A.1 Urbanismus

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

A.1 Urbanismus

Urbanismus

- samostatný vědní obor
- předmětem zkoumání je uspořádání sídel a osídlení
- teoretická disciplína využívající jak technických metod a postupů, tak ale i uměleckého pohledu a přístupů
- s ohledem na předmět zkoumání musí reflektovat i relevantní poznatky z dalších oborů, zejména pak sociologie, ekonomie, ekologie a managementu
- je východiskem pro územní plánování, které koncipuje a řídí urbanistický rozvoj území, zejména pak jednotlivých sídel, ale i osídlení jako celku (viz územní plánování na regionální či národní úrovni)

A.1 Urbanismus

Sídla a osídlení

Sídla: venkovská x městská

Venkovská sídla:

- obvykle do 5.000 obyvatel
- lze členit na zemědělská, příměstská a ostatní
- jiná členění např. dle velikosti, geografické polohy, podoby sídla apod.

Městská sídla:

- obvykle od 5.000 obyvatel (v ČR město již od 3.000 obyvatel)
- členěna dle velikosti:
 - malá x střední (> 20.000) x velká (> 100.000) x velkoměsta (> 1 mil. obyv.)

A.1 Urbanismus

Sídla a osídlení

Aglomerace:

- jádrové město či města s okolním osídlením
- různé typy:
 - monocentrické (aglomerace Prahy, Brna, Plzně ...)
 - bicentrické (aglomerace Hradec Králové – Pardubice)
 - polycentrické (ostravská aglomerace)
- pro aglomeraci je typická významná provázanost jednotlivých sídel, často dochází i k jejich dílčí specializaci (tzv. sídelní dělba práce); mezi sídly pak existují silné vazby dojížd'ky a vyjížd'ky např. za prací, vzděláním, kulturou apod.)

A.1 Urbanismus

Urbanizace, suburbanizace a další související procesy

Urbanizace je typickým rysem současného vývoje osídlení, kdy dochází k relativnímu, ale i absolutnímu růstu městských sídel (měst), celé osídlení si postupně osvojuje spíše městský způsob života (či minimálně jeho některé prvky).

Zvětšování měst ale současně vede k opačné tendenci, a to užívat (alespoň částečně) výhod venkovského života – výsledkem je proces **suburbanizace**, který výrazně podporuje právě vznik aglomerací.

V souvislosti s vývojem podoby sídel a osídlení lze zmínit i další potenciální procesy, zejména pak **dezurbanizaci** (snižování počtu obyvatel ve městech, vysídlování měst), **devastace** urbanizovaného prostoru (ať již strukturálně-ekonomická, sociální či ekologická; vznik tzv. deprimujících zón neboli brownfields) či např. proces **gentrifikace** (transformace zaostávajících či opuštěných částí města do podoby městských částí s vyšším sociálním statutem).

A.1 Urbanismus

Suburbanizace

Pro suburbanizaci je typické vylidňování center měst (kde začíná převládat pracovní nad obytnou funkcí), ale např. i tendence k odchodu z velkých panelových sídlišť a současně osidlování dříve volného prostoru na předměstích a v blízkém okolí měst.

Suburbanizace má na prostor jak pozitivní, tak i negativní dopady, problematická je pak zejména v případě, kdy má živelný charakter, vymyká se zavedeným a osvědčeným postupům prostorového plánování.

V takovém případě pak vznikají (často bez jednotné koncepce a plánu; viz pojem *urban sprawl*, *sídelní kaše*) četná menší satelitní sídla (satelitní městečka), která však obvykle plní pouze obytnou funkci, chybí v nich potřebná infrastruktura, území je výrazně zatíženo individuální automobilovou dopravou apod.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Prvopočátky vývoje urbanizovaného prostoru

Prapočátky vývoje urbanizovaného prostoru v podobě starověkých měst lze nalézt již ve 2. tisíciletí př. n. l. (Mezopotámie, Egypt).

Jednalo se obvykle o plánovitě vznikající celky, jejichž centra byla obvykle vyhrazena pro náboženské a politické instituce (svatyně, sídlo vládce).

Města se stávala centry obchodu, technického pokroku projevujícího se v rozvoji řemesel i zemědělství, vědy i umění, podmaňovala si přitom své okolí (často i zotročováním lidí, výběrem daní či mobilizací pracovní síly), měla rovněž zásadní vojenský význam a četně (i vojensky) soupeřila s jinými obdobnými celky.

Města byla rovněž významnými zdroji i uchovateli kultury, vznikaly v nich školy coby centra poznání a vědy, knihovny, archivy ad.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Prvopočátky vývoje urbanizovaného prostoru

Starověká města byla na současné poměry velmi malá, jejich rozměr odpovídal pěší dopravě (odhady hovoří o cca 2 až nejvýše 20 tis. obyvatel města).

Doprava mezi městem a okolím byla zajišťována často po vodě, teprve později začalo být využíváno tažných zvířat.

Město bylo organizovaným celkem, regulován byl počet obyvatel města, výstavba ve městě, prostor města byl specializován (náboženské prostory, obchodní prostory a tržiště, prostor pro bydlení rozdělený pro různé vrstvy obyvatelstva).

Již ve starověkých městech se rozvíjela i městská infrastruktura (dlážděné komunikace, vodovod, jednoduchá kanalizace, maloobchodní prostory, školy ad.).

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Antické město

Za předchůdce antických řeckých měst lze považovat městská centra na Krétě ležící na křižovatce námořních tras, která byla sice poměrně malá, ale již předznamenávala novou antického města – město neslouží jen vládci, ale i lidem.

Obyvatelé následně utvářených řeckých měst postupně získali vyšší míru svobody, města se (na rozdíl od starověkých městských despocií) v průběhu stovek let stala výrazně demokratičtějšími.

Tím byl dán mj. i prostor pro rozvoj řeckého způsobu kritického uvažování, zásadně rostl zájem o poznání, vzdělání, jakož i tvůrčí a inovativní schopnosti umožňující další technický i kulturní rozvoj.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Antické město

Většina řeckých antických měst (polis) nebyla příliš rozlehlá, výjimku tvořily pouze Atény, kde žilo v době jejich největšího rozkvětu dle odhadů až 300 tis. obyvatel, z čehož bylo cca 50 tis. cizinců.

Z pohledu podoby a organizace města byla problematická jeho základní struktura, úzké ulice, neorganizované zacházení s odpadem, které bylo zdrojem četných epidemií, častý byl nedostatek vody a někdy i potravin.

Významnou součástí dění v antickém městě bylo vzdělávání, ale i sportovní příprava, sportovní a kulturní dění, náboženské i městské slavnosti ad.

Vrchol vývoje řeckých měst nastal v 5. stol. př. n. l., fungující ekonomika, obchodní kontakty i organizace města z nich vytvořil skutečně fungující entity, což však bylo nepřímo i důvodem jejich zániku (vpád Makedonců) ve století následujícím.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Helénistická města doby Alexandra Velikého

Nástupcem řeckých antických (helénských) měst byla města helénistická navazující na obchodní i ekonomické principy svých předchůdců, méně však již na principy demokratické správy měst a zásady, narůstají i socioekonomické rozdíly.

Města se postupně zvětšují, jsou i předmětem úvah filozofů (Platón, Aristoteles), kteří se zabývali funkcemi, pojetím a podobou ideálního města. Uvažují mj. i o urbanistickém řešení města (šachovnicové uspořádání či plánovitá kombinace pravidelného a nepravidelného uspořádání, náměstí (tzv. agory) ...), jeho infrastruktury ad. Důraz je kladen na vzdělanost, vědu a kulturu, vznikají muzea.

Helénistická města byla plánovitě řízena, docházelo např. k záměrnému omezení jejich růstu v závislosti např. na zdrojích vody a dostatku potravin. Vznikají a rozvíjejí se kolonizovaná (ale jinak nezávislá) města v Malé Asii.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Římské město

Římská města v období jak římské republiky (6. stol. př.n .l. až počátek 1. stol.n.l.), tak i autokracie (1. stol.n.l. – 476 n.l.) navázala na myšlenky řeckých měst a významně je dále rozvinula, čímž položila základy moderního urbanismu.

Římská města vznikala na celém území impéria, jednalo se o města různého významu i velikosti. Správa měst na dobytých územích často vycházela z místních zvyklostí a již dříve zavedeného místního řádu, který nemusel být v plném souladu s úpravou platnou např. v Římě samotném (lze hovořit o formě decentralizace); jednotný byl vždy ale důraz na disciplínu a čestné jednání.

Římané pojímali města jako symbol své civilizaci a její poselství pro barbarská dobytá území. Do měst přijímali i místní aristokracii, která jim poté pomáhala s místním obchodem a obecně s fungováním v daném území.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Římské město – urbanistické řešení

Římská města vznikala plánovitě, obvykle v pravoúhlém tvaru s pravidelným vnitřním pravoúhlým uspořádáním orientovaným přesně dle světových stran. Ve středu města se ulice protínají na náměstí (forum), které plnilo i významnou společenskou a kulturní funkci.

Odkaz řeckých měst Římané využili a dále rozvinuli ve směru estetičnosti města, budovali dekorativní až monumentální stavby, četná inženýrská díla (mosty, akvadukty, zpevněné komunikace), důraz ale striktně kladli na užitkovost a praktické využití staveb i celého prostoru.

Města byla vždy opevněna (opevnění se dokonce budovalo hned jako první, teprve poté následovala výstavba města jako takového), jejich součástí byla i vojenská infrastruktura.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Římské město – infrastruktura

Zpevněné římské silnice, mosty, zájezdní hostince, poštovní stanice

Námořní i říční přístavy

Zásobování vodou včetně umělých kanálů, tunelů a akvaduktů

Vodovod, kanalizace

Dlážděné městské ulice, chodníky (včetně pravidel pro regulaci dopravy a eliminaci přetěžování dopravních tepen; již tehdy se pravidelně opakovaly dopravní zácpy ...)

Nakládání s domovním odpadem (nejproblematictější, zdroj epidemií; sběrné kontejnery, cisterny s odpadem vyvážené následně za město)

Lázně, sportoviště, kulturní zařízení, ale i restaurace, rychlá občerstvení ad.

Školy (základní, střední i terciární, „učiliště“)

Chrámy a svatostánky

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Římské město – struktura a fungování města

Rozdělení města na obytné části, tržiště, správní a náboženské prostory, vojenské prostory ad.

Obytné části se lišily dle zámožnosti jejich obyvatel (luxusní obytné čtvrti, čtvrti pro střední a chudší vrstvy). Postupně vznikaly i vícepatrové budovy (max. 5 pater), obvykle s nájemními byty pro chudinu (ale bez jakéhokoliv vybavení, nevytápěné; často docházelo k zhroucení budov či požárům) – zásadní socioekonomické rozdíly.

Nezbytným předpokladem funkčnosti jak měst jako takových, tak i jejich infrastruktury byly adekvátní modely jejich ekonomického i technického fungování (výstavba i údržba byly po těchto stránkách velmi náročné): systémy výběru daní a poplatků, současně i systémy budování potřebných technických znalostí a dovedností (školy, „učiliště“, „výzkumná centra“, ...).

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Středověké město – počátky, „temná staletí“

V raném středověku se zásadně snížil počet obyvatel žijících ve městech, řada měst (antických i římských) byla dobyta a zničena, zbylá přeživala, „jak se dalo“.

K zásadní proměně došlo i v rámci neurbanizovaného prostoru, kultivovaná krajina bývalého římského impéria zarostla lesy, došlo k úpadku zemědělství. Původní římská infrastruktura nebyla obnovována či byla přímo cíleně ničena.

K obnově začíná docházet ale až po několika staletích; od 7.-9. stol. se opět začíná rozvíjet zemědělství a postupně i řemesla; centry civilizace jsou přitom středověké křesťanské kláštery vnášející do života lidí řád a disciplínu.

Kláštery jsou i centry vzdělanosti, kultury, určitým způsobem se i specializují (např. cisterciácký řád jako technici a architekti apod.); postupně se kolem klášterů či v jejich sousedství začínají opět formovat městské komunity (malá města).

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Středověké město – oživení, rozvoj

Obvykle malá města s cca 2 tis. obyvateli; silně opevněná; v případě měst přežívajících z minulých údobí využívající původní antické či římské infrastruktury.

Klíčovým prvkem je soběstačnost, nemožnost obchodu s okolím (vyjma nejbližšího zázemí města), malé uzavřené ekonomiky.

Od 10. stol. stabilizace, zlepšení bezpečnostní situace, otevírání se okolí, navazování obchodních vztahů – současně i rychlý rozvoj řemesel, výměna zkušeností, šíření poznatků, rozvoj vědy, ale i kultury, postupně architektury ad.; dochází k zásadnímu oživení, které se okamžitě projevuje zejména právě v rozvoji až rozmachu měst.

První nová města vznikají organicky, později již plánovitě zakládaná města s pravidelným půdorysem navazujícím na římské zásady; významnou součástí měst jsou přitom vždy církevní stavby – katedrály, kostely, kláštery.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Středověké město – vrchol

V 11. – 13. stol. v Evropě velmi rychlý rozvoj; obrovské rozšíření obdělávané půdy, její postupné zúrodnování, zvyšování produkce potravin. Současně i rozvoj řemesel, expanze obchodu včetně obchodu mezinárodního iniciujícího i mezinárodní výměnu zkušeností.

Technické objevy, rozvoj důlních technologií i postupů při následném zpracování rud, zdokonalování dopravních prostředků → rozvoj společnosti, zejména pak ale opět měst a městských společenství, kde žijí nejbohatší obyvatelé.

Zlepšování organizace činností (cechy), vzdělávacího systému (školy, první univerzity), správních činností; přetrvávají ale problémy s epidemiemi (morové rány), opět narůstá i sociální nerovnost (selské bouře, povstání poddaných) – formují se individuální kapitály jednotlivců z řad zejména kupců a obchodníků.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Středověké město – urbanistické řešení, infrastruktura

Existují jak organicky vzniklá, tak plánovitě založená města (viz známé příklady ČR), podoba města respektuje i přírodní podmínky (např. vyvýšení proti povodním). Jde spíše o menší sídla, běžně dostupná pěší dopravou.

Formují se uliční systémy, regulace podoby uliční sítě včetně tzv. uliční čáry, jsou vydávány první regulativy výšky budov, vznikají podloubí. Využívají se kvalitnější stavební materiály, zlepšuje se izolace, budují se první systémy vytápění či zásobování vodou a kanalizace (nedosahují však kvalit např. římských měst).

Postupně dochází k dláždění městských ulic, zlepšuje se zásobování vodou (vznikají rezervoáry v podobě kašen), tradiční problémy jsou ale s domovním odpadem, ale např. i s chovem dobytka ve městech, pohřbíváním mrtvých apod. (důsledkem je kontaminace vody a následné kruté epidemie).

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Středověké město – urbanistické řešení, infrastruktura

Městský prostor se specializuje, některá náměstí mají reprezentativní funkci (před významnými kostely či správními budovami), některé slouží jako tržišťe, postupně i jako tržišťe specializovaná.

Města ve vrcholném a pozdním středověku jsou centry dění, jsou cílem imigračním tendencí, přelidňují se → logicky tak dochází k jejich rozrůstání za své dosavadní hranice (hradby), vznikají četná předměstí.

Tím se však jen prohlubují problémy zejména s infrastrukturou, ale i zásobováním potravinami, jakkoliv rozvoj dopravy dokáže tyto obtíže zčásti eliminovat. Zhoršuje se i bezpečnostní situace, správy měst jsou nuceny k vyšší míře regulace, zajištění veřejného pořádku – rozvíjí se správa města, realizace služeb ve veřejném zájmu apod.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Novověké město – hlavní proměny

Neexistuje žádná jasná hranice oddělující existenci středověkého vs. novověkého města, jedná se o zcela kontinuální vývoj navazující na výše uvedené skutečnosti.

Pro raný novověk (16. stol.) je typické:

- zvyšování výkonnosti zemědělství a tím i růst produkce potravin (zánik trojpolního systému, slučování pozemků do větších parcel, ...)
- rušení městských fortifikačních systémů (opevnění, hradby), rozrůstání měst; rozvoj městských předměstí, zejména pak jejich obytné funkce pro bohatší
- rozvoj obchodu, vzdělanosti
- profesionalizace městské správy, prosazování regulativů (počátek rušení hřbitovů ve městech, vymístění trhů s dobyt看em), zlepšování veřejných služeb

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Barokní město

Baroko v rámci urbanizovaného prostoru umocnilo využití geometrie v architektuře (předtím renesanční), zároveň pak dalo důraz na ještě větší monumentalitu staveb i uspořádání prostoru jako takového.

Urbanizovaný prostor dostal jasný řád, pravidelnost, ale současně i otevřenost; zdůrazňovány byly horizontální linie, výhledy do dálky, velká centrální i pobočná náměstí, monumentální stavby, ale i jejich doplňky v podobě např. soch, kašen ad.

Na nárůst dopravy a zavádění barokních kočárů reagovala podoba městských komunikací, vznikaly široké bulváry.

Významný rozmach zaznamenala kulturní zařízení, vznikají nová divadla, koncertní sítě, prostory pro balety a karnevaly, muzea a umělecké galerie, ale současně i zahrady, zámecké a městské parky ad.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Barokní město

V době baroka se utváří i specifické typy měst, vznikají rezidenční sídla určená pro pobyt / bydlení aristokracie, v jejich zázemí pak servisní městečka. Jiným specifickým typem měst jsou města posádková (pevnostní) s opevněním, popularitě se začínají těšit města lázeňská.

Ve stávajících městech dochází k asanacím novým trendům nevyhovujících městských čtvrtí, na jejichž místě vznikají podle předem pečlivě vytvořených plánů čtvrti nové.

Zlepšuje se kvalita bydlení, přesto se však stále města potýkají se základními problémy známými ze všech předchozích etap vývoje urbií, tj. zásobování vodou, likvidace odpadních vod a domovních odpadků. I přes nesporný pokrok se tak ani barokní města nevyvarovala nákaz a epidemií.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Město 19. století

Město 19. století čelí výzvám přímo vyplývajícím ze sociálního vývoje – např. rušení nevolnictví a později i roboty zásadně zvýšilo počet obyvatel měst, současný rychlý technický pokrok související zejména s využitím páry, který vyústil do tzv. průmyslové revoluce měl na města stejný vliv.

Město 19.stol. je městem doslova expandujícím, jeho nedílnou součástí se stávající průmyslové stavby a celé průmyslově čtvrtě, značný tlak je vyvíjen na novou výstavbu čtvrtí obytných a zvyšování kapacit města pro bydlení. Výše uvedené tendence kladou nové nároky na dopravu, která se ale díky zejména železnici taktéž rychle rozvíjí. Města samotná dosahují takového rozměru, že je nutné uvažovat i vzniku veřejné dopravy (omnibusy, později koňská dráha a poté elektrická dráha).

Začíná probíhat plynofikace, později elektrifikace, budují se inženýrské sítě, kanalizace, rozvíjí se promyšlené systémy svozu a likvidace domovního odpadu.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Město 19. století

Vedlejším efektem rozvoje urbanizovaného prostoru je však rychlé zhoršování životního prostředí ve městech (exhalace z továren i parní železniční dopravy, hluk, průmyslový odpad). Pracovní podmínky jsou často zcela nevyhovující, zejména pak v uhelných dolech, jejichž význam zásadně roste. Pracovní úrazy jsou běžnou záležitostí, pracují přitom bez omezení i děti, zaměstnanci mají přitom velmi nízké mzdy, jsou podvyživení, brzy umírají.

Bydlení chudých je nekvalitní, v domech rozmístěných mezi továrními halami, u plynáren, chemiček, dolů apod.

Dále se prohlubují sociální rozdíly, pro bohaté vrstvy vznikají nové tržnice, obchody a obchodní domy, zábavní parky, kulturní zařízení; bohatí bydlí v luxusních čtvrtích daleko od průmyslových podniků.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Město 19. století

Situace města 19. století se stala rychle neudržitelnou, exhalacemi byly zasaženy i tehdejší obytné čtvrtě pro bohaté, navíc se opět ve zvýšené míře objevily epidemie cholery a úplavice.

Od poloviny 19. stol. však začalo docházet k obratu.

Objev mikrobů a jejich zhoubného vlivu na zdraví a současný rozvoj techniky vedl k rozhodnutí asanovat nevyhovující čtvrti, vybudovat nové vodovody ze vzdálených zdrojů, kanalizace ad.

Dostatek vody, kanalizace a svoz odpadu výrazně zlepšují hygienu, současně se radikálně zlepšuje i zdraví jejich obyvatel, roste průměrná délka života.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Město 19. století

Od poloviny 19. stol. se začínají uplatňovat nové urbanistické koncepce orientované zejména na zajištění zdravého bydlení.

Užívány začínají být i nástroje územního (prostorového) plánování v podobě jak strategických (koncepčních) územních plánů, tak i plánů regulujících konkrétní výstavbu či přestavbu konkrétní části města (regulační plány).

Pro obytnou zástavbu začínají být využívána i vzdálenější předměstí, vznikají moderní dělnická sídliště (nikoliv již v podobě nouzových kolonií), rozvíjí se činžovní výstavba. Vznikají městské parky a rekreační zóny, technologická zařízení, ale např. i některé dopravní tepny se přesouvají do podzemí.

Zlepšuje se vybavení a kvalita zdravotnických zařízení, vznikají univerzitní komplexy (campusy) ad.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Evropské město 20. století

Období modernismu, avantgardní a inovační postupy v urbanismu.

Důraz na kvalitu života ve městech, rovnováhu mezi jednotlivými funkcemi města, současně i ryze funkční pohled na město, jednotlivé stavby, prostor ad.

Vzniká koncepce zahradních měst navazující na Aristotela, ale např. i sociálního města, významná je např. tzv. Aténská charta.

V praxi však dochází k razantnímu růstu současných měst, čemuž napomáhá i rozvoj silniční dopravy, vznikají velkoměsta a postupně až tzv. megapolis v podobě metropolitních aglomerací, obrovských celků urbanizovaného prostoru, které se (často marně) snaží skloubit výhody městského a venkovského bydlení a vyvarovat se negativních dopadů známých ze všech jednotlivých předchozích etap vývoje.

A.2 Vývoj urbanizovaného prostoru

Vývoj urbanizovaného prostoru v 21. století

Využití informačních technologií

Moderní dopravní systémy

Moderní informační systémy

Kvalitní bydlení s dobrou dopravní dostupností (ve vztahu k pracovních i rekreačních aktivitám, kultuře, sportovnímu vyžití apod.)

Smart City, Smart Cities and Communities

...

B. Uspořádání urbanizovaného prostoru

Uspořádání urbanizovaného prostoru

- B.1 Složky prostoru
- B.2 Bydlení jako složka urbanizovaného prostoru
- B.3 Občanská vybavenost jako složka urbanizovaného prostoru
- B.4 Pracovní možnosti jako složka urbanizovaného prostoru
- B.5 Rekreace jako složka urbanizovaného prostoru
- B.6 Ostatní složky urbanizovaného prostoru
- B.7 Organizace prostoru, kompozice města

B.1 Složky prostoru

Složky urbanizovaného prostoru

Bydlení

Občanská vybavenost

Pracovní možnosti (výroba, služby, ...)

Rekreační příležitosti

Doprava

Technická infrastruktura

B.2 Bydlení jako složka prostoru

Bydlení jako složka urbanizovaného prostoru

Bydlení představuje základní funkční složku každého sídla, všechny ostatní složky lze pak považovat za až sekundární – lze přitom rozeznat dva základní způsoby bydlení: bytové domy, rodinné domy.

Sídlo je obvykle členěno do určitých obytných souborů:

- bloková zástavba (tzv. činžovní domy) 19. a 1. pol. 20. stol.
- tovární sídliště a dělnické kolonie 19. a počátku 20. stol.
- zahradní města, functionalistické soubory dle zásad Aténské charty
- sídliště doby socialistického realismu
- panelová sídliště
- obytné soubory přelomu 20. a 21. stol. (jak bytových, tak i rodinných domů, popř. jejich kombinace)

B.3 Občanská vybavenost jako složka prostoru

Občanská vybavenost jako složka urbanizovaného prostoru

Odpovídající infrastruktura představuje základní předpoklad skutečné funkčnosti prostoru, přičemž se jedná jak o vybavenost občanskou, tak poté i dopravní a technickou.

Občanská vybavenost zahrnuje zejména infrastrukturu doplňující obytnou funkci prostoru (tj. jeho složku bydlení), přičemž její pojetí může být jak úzké (viz text níže), tak i široké (zahrnující např. právě i technickou infrastrukturu).

Občanskou vybavenost lze rozdělovat na:

- základní (základní maloobchod, mateřská a základní škola ad.)
- vyšší (poliklinika, divadlo, střední škola ad.)
- nadmístní (fakultní nemocnice, vysoká škola ad.)

B.3 Občanská vybavenost jako složka prostoru

Občanská vybavenost jako složka urbanizovaného prostoru

Jiný způsob členění občanské vybavenosti reflektuje její ekonomickou povahu:

- nekomerční
 - školství, výchova a vzdělávání (MŠ, ZŠ, SŠ, VŠ, domy dětí, ...)
 - zdravotnictví a sociální péče (nemocnice, domovy pro seniory, ...)
 - kultura (divadla, kina, knihovny, muzea, ...)
 - sport a tělovýchova (tělocvičny, sportovní haly, bazény, sportoviště, ...)
 - církevní účely a náboženství (kostely, sbory, kaple, ...)
- komerční
 - maloobchodní prodejny a provozovny služeb, banky a pojišťovny, ...
 - veřejné stravování a přechodné ubytování
- smíšená
 - veřejná správa

B.4 Pracovní možnosti jako složka prostoru

Pracovní možnosti jako složka urbanizovaného prostoru

Pracovní uplatnění je obecně možné ve čtyřech sektorech: primárním (zemědělství, rybnářství), sekundárním (těžba, lehký a těžký průmysl, skladování, výrobní služby), terciárním (obchod, služby, volnočasové aktivity) a kvartárním (věda, výzkum, vzdělávání, práce s informacemi).

V prostoru je klíčová lokace pracovních příležitostí, a to jak z hlediska jejich vlivu na okolí (záběr prostoru, exhalace, hluk, dopravní ruch, ...), tak i jejich dostupnosti (pěší dostupnost, dojížděka a způsob její realizace).

Mezi aktuální otázky patří např. využití prostor po zaniklé průmyslové výrobě či těžbě (tzv. brownfields), jakož i nároky na prostor ze strany nových podnikatelských aktivit (tlak podnikatelů na záběr tzv. greenfields s dobrou dopravní dostupností, v zájmu prostoru je však právě využití brownfields).

B.5 Rekreační příležitosti jako složka prostoru

Rekreační příležitosti jako složka urbanizovaného prostoru

Do rekreačních příležitostí jako složky prostoru lze zahrnout jak vlastní vybavenost umožňující rekreaci obyvatel, tak i prvky ochrany přírody a krajiny, které neslouží primárně obyvatelstvu, ale právě přírodě a krajině jako takové.

Rekreační funkci mají i některé prvky občanské vybavenosti, viz např. kulturní a zejména sportovní zařízení, dále se pak jedná o zařízení určené účelově k rekreaci obyvatel (koupaliště, relaxační zóny) a dále pak vybavenost spojující funkci rekreace s ochranou přírody (zeleň obecně, městská zeleň v podobě zahrad, parků, příměstských rekreačních lesů apod.), která plní funkci environmentální, klimatickou, hygienickou, vodohospodářskou i právě rekreační.

Pohled orientovaný primárně na ochranu přírody a krajiny je pak reflektován Územním systémem ekologické stability krajiny (ÚSES) zahrnujícím biocentra a biokoridory různých kategorií (NP, CHKO, (národní) přírodní rezervace/památky).

B.6 Ostatní složky urbanizovaného prostoru

Další složky urbanizovaného prostoru

Doprava

- ✓ pěší doprava, cyklodoprava
- ✓ silniční doprava, síť pozemních komunikací, doprava v klidu
- ✓ městská hromadná doprava (kolejová, nekolejová)
- ✓ železniční, vodní, letecká doprava; potrubní doprava

Technická infrastruktura

- ✓ zásobování pitnou a užitkovou vodou; kanalizace a likvidace odpadních vod
- ✓ zásobování elektrickou energií, plynem a tepelnou energií/chladem
- ✓ přenos informací (kabelové sítě, optická vlákna, bezdrátové soustavy)
- ✓ odpadové hospodářství
- ✓ !!! koordinace technické infrastruktury v urbanizovaném prostoru

B.7 Organizace urbanizovaného prostoru, kompozice města

Kompozice města

Jednotlivými prvky urbanistické kompozice města jsou měřítko, proporce, rytmus, gradace, dominanta/y, kontrast, symetrie a asymetrie.

Kompozice je uplatňována jako prostorová (vliv přírodních podmínek), plošná a hmotová.

Hlavními prvky (základními městskými prostory), které naplňují kompozici města jsou: ulice, náměstí, parky, ostatní prostory.

Jednotlivé prvky urbanizovaného prostoru lze přitom nahlížet i z hlediska jejich důležitosti pro celkovou kompozici města: celoměstsky významné prostory centra městských částí či čtvrtí, ostatní veřejné prostory, polosoukromé a soukromé prostory (např. vnitrobloky aj.).

B.7 Organizace urbanizovaného prostoru, kompozice města

Organizace urbanizovaného prostoru

Každé sídlo, tím spíše pak město, je mnohostranně formovaným a neustále se vyvíjejícím organismem, pro který jsou klíčové zejména následující prvky:

- ✓ funkce (města); funkční uspořádání jednotlivých složek prostoru
- ✓ provoz (města); dopravní a technická infrastruktura
- ✓ prostor (města); urbanistická kompozice

Organizace se poté nejviditelněji projevuje ve vnější podobě sídla, viz např. šachovnicové město, radiálně-okružní město, vějířově uspořádané město, lineární či pásmové město ad.

U venkovských sídel pak hovoříme o samotovém, shlukovém, ulicovém, ulicově-návesním či návesním sídlu, popř. o tzv. ohrouhlici.

C. Plánování obnovy a rozvoje města

Plánování obnovy a rozvoje města

- C.1 Negativní jevy v urbanizovaném prostoru
- C.2 Obnova urbanizovaného prostoru
- C.3 Rozvoj města

C.1 Negativní jevy v urbanizovaném prostoru

Negativní jevy v urbanizovaném prostoru

Nevyváženost jednotlivých složek v prostoru

Příliš vysoký stupeň urbanizace (přelidnění, příliš intenzivní využívání prostoru)

Suburbanizace (extenzivní zaplňování prostoru, ztráta volných ploch, vznik tzv. sídelní kaše se značnými nároky na infrastrukturu, obsluhu území apod.)

Přílišná specializace dílčích území (vznik čtvrti kancelářských budov doprovázená ztrátou obytné funkce urbanizovaného prostoru aj.)

Strukturální změny v území, úpadek prostoru, vznik brownfields

ale např. i gentrifikace (ve vyšším stádiu, vedoucí k přílišné specializaci dílčího území v podobě např. luxusní „uzavřené“ obytné čtvrti) aj.

C.2 Obnova urbanizovaného prostoru

Udržitelný rozvoj v podmínkách urbanizovaného prostoru

Viz např. jednotlivé principy zachycené v díle Jepson & Edwards, 2010 (In: Maier, 2012; upraveno a zkráceno) :

- Rovnováha mezi obytnou, pracovní a rekreační funkcí prostoru
- Vhodné promísení jednotlivých funkcí v rámci prostoru
- Kompaktní zástavba s vyšší obytnou hustotou
- Adekvátní propojení prostoru vhodnými druhy dopravy
- Šetrnost vůči životnímu prostředí, ochrana přírody a krajiny
- Ochrana kulturních hodnot, podpora identity místa
- Podpora účasti občanů na rozhodování a odpovědnosti vůči prostoru
- Aktivní využívání veřejných prostranství

C.2 Obnova urbanizovaného prostoru

Základní teze úspěšné obnovy urbanizovaného prostoru

- Respektování a naplňování principů udržitelného rozvoje, zejména pak ve smyslu rovnováhy intenzity jednotlivých složek prostoru
- Promyšlená, plánovaná organizace i kompozice města a její důsledné naplňování (dodržování)
- Iniciativnost a zájem veřejné správy na obnově (i rozvoji) urbanizovaného prostoru – využití možností regulace (zejména pak jednotlivých nástrojů územního plánování), ale současně i vlastní aktivita a iniciativa při řešení věcných otázek souvisejících s budoucím vývojem prostoru
- Zapojení občanů, občanských iniciativ i dalších zájmových skupin do řešení otázek souvisejících s budoucím vývojem prostoru

C.3 Rozvoj města

Klíčové problémy dalšího rozvoje města

- Extenzivní rozvoj („do šířky“) či intenzivnější využití urbanizovaného prostoru současnosti bez jeho dalšího rozšiřování (včetně adekvátní obnovy některých částí urbanizovaného prostoru, typicky např. brownfields)?
- Rozvoj díky optimalizaci a zefektivnění využití jednotlivých složek prostoru – může např. kvalitativní zlepšení dopravy zvýšit celkovou kapacitu konkrétního urbanizovaného prostoru?
- Implementace nových technologií, principů a postupů do života města, jeho organizace, správy ad.; relevantní míra implementace trendů Smart Cities / Smart Cities and Communities
- Zapojení všech klíčových aktérů, zejména pak občanů a jejich iniciativ do řešení otázek souvisejících s budoucím vývojem prostoru

D. Úloha územního plánování při obnově a rozvoji urbanizovaného prostoru

Úloha územního plánování při obnově a rozvoji prostoru

D.1 Územní plánování

D.2 Úloha územního plánování při obnově a rozvoji urbanizovaného prostoru

D.1 Územní plánování

Cíle územního plánování

Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavební řádu (stavební zákon),
v platném znění:

§ 18

(1) Cílem územního plánování je vytvářet předpoklady pro výstavbu a pro udržitelný rozvoj území, spočívající ve vyváženém vztahu podmínek pro příznivé životní prostředí, pro hospodářský rozvoj a pro soudržnost společenství obyvatel území a který uspokojuje potřeby současné generace, aniž by ohrožoval podmínky života generací budoucích.

(2) Územní plánování zajišťuje předpoklady pro udržitelný rozvoj území soustavným a komplexním řešením účelného využití a prostorového uspořádání území s cílem dosažení obecně prospěšného souladu veřejných a soukromých zájmů na rozvoji území. Za tím účelem sleduje společenský a hospodářský potenciál rozvoje.

D.1 Územní plánování

Cíle územního plánování

§ 18 (pokračování)

(4) Územní plánování ve veřejném zájmu chrání a rozvíjí přírodní, kulturní a civilizační hodnoty území, včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví. Přitom chrání krajinu jako podstatnou složku prostředí života obyvatel a základ jejich totožnosti. S ohledem na to určuje podmínky pro hospodárné využívání zastavěného území a zajišťuje ochranu nezastavěného území a nezastavitelných pozemků. Zastavitelné plochy se vymezují s ohledem na potenciál rozvoje území a míru využití zastavěného území.

D.2 Úloha územního plánování při obnově a rozvoji urbanizovaného prostoru

Existence relevantních nástrojů územního plánování

Průběžně aktualizované, adekvátně strukturované a relevantní informace v potřebné míře detailu obsahující **územně analytické podklady** doplněné o dle potřeby zpracovávané **územní studie**.

Funkční, pravidelně aktualizovaný a faktické problémy prostoru reflektující **územní plán** nepodléhající nemístnému tlaku žádné z jednotlivých zájmových skupin (např. developerům, ale ani občanům či občanským iniciativám, které se mohou třeba až zbytečně snažit konzervovat současný stav a podvazovat tak další rozvoj).

Využívání součásti územně plánovací dokumentace v podobě **regulačních plánů** umožňujících účinně ovlivnit organizaci a kompozici konkrétních menších územních celků v rámci urbanizovaného prostoru města.

D.2 Úloha územního plánování při obnově a rozvoji urbanizovaného prostoru

Využití a prosazení existujících nástrojů územního plánování

Důsledné dodržování územního i regulačních plánů.

Striktní vymáhání povinností ze strany účastníků územních i stavebních řízení (úloha stavebních úřadů coby decentralizovaných orgánů státní správy).

Využívání veškerých dostupných zákonných mechanismů na podporu účelné, účinné a hospodárné obnovy i dalšího rozvoje prostoru města.

Jednoznačná a bezvýhradná politická podpora platných územně plánovacích dokumentů.

Vnímání územně plánovacích dokumentů coby stále „živých“, s možností a dokonce i podporou jejich účelného vývoje reflektujících skutečné problémy a potřeby prostoru.

Zdroje

- ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra, KOUTNÝ, Jan, ČABLOVÁ, Markéta. (2010). *Urbanismus a územní plánování*. Pardubice: Univerzita Pardubice. 126 s. ISBN 978-80-7395-310-2.
- HOMEROVÁ, Marie. (2012). *Kapitoly z dějin evropského města*. Praha: Akropolis. 348 s. ISBN 978-80-7304-144-1.
- JEHLÍK, Jan. (2016). *Rukověť urbanismu*. Praha: Ausdruck Books. 250 s. ISBN 978-80-260-9558-3.
- HNILIČKA, Pavel. (2005). *Sídelní kaše*. Brno, ERA. 132 s. ISBN 80-7366-028-8.
- KRATOCHVÍL, Petr (ed.). (2018). *Veřejný prostor v ohrožení?* Praha, Artefactum. 143 s. ISBN 978-80-88283-18-8.
- WITTMANN, Maxmilian a kol. (2012). *Urbánní prostředí v souvislostech*. Brno, Akademické nakladatelství CERM. 107 s. ISBN 978-80-7204-802-1.
- Úplné znění; č. 1266 (2018). *Stavební zákon a vyhlášky*. Ostrava, Sagit, 2018. 544 s. ISBN 978-80-7488-299-9.
- Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), v platném znění.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons
Uveďte původ – Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní.

